A hazai hús és az élelmezési célra alkalmas melléktermékek kereskedelmi pozíciójának vizsgálata

POÓR JUDIT

Kulcsszavak: húspiac, külkereskedelem, CMS modell, RCA mutató.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A hús és húskészítmények termékcsoport fontos szerepet töltött be hazánk agrárkülkereskedelmében az agrárexporton belüli részesedése, valamint külkereskedelmi egyenlege alapján, annak ellenére, hogy mindkettő csökkenő tendenciát jelzett a vizsgált időszakban, miközben a világ húsfogyasztása és külkereskedelme jelentős bővülést mutatott.

A dolgozat a konstans piaci részesedés (CMS) modellje és a megnyilvánuló komparatív előny (RCA) mutató alapján vizsgálja a hús és élelmezési célra alkalmas vágási melléktermékek (HS02) külkereskedelmi pozíciójának változását az 1997-2006 közötti időszakra vonatkozóan. A CMS modell eredményei szerint az export bővülése a vizsgált időszak alatt a célországok importnövekedésének köszönhető. Pozitív reziduális hatás csupán a harmadik országokkal szemben jelentkezett. A szarvasmarhaféléknél az Európai Unió piacán, illetve a harmadik országokban az egyéb húsféléket tekintve a versenyképesség javulását mutatják az eredmények. A reziduális hatás mindkét esetben annyira markáns, hogy a világpiacot tekintve is előnyös változást jelez.

A megnyilvánuló komparatív előny mutató szerint mindkét referenciapiacon komparatív hátrány tapasztalható a szarvasmarha, illetve a juh- és kecskehús vonatkozásában. A versenyképesnek mondható komparatív előnyt mutató húsfélék helyzete kedvezőtlen, az RCA mutatók egyértelműen csökkenő tendenciát jeleznek. Egyedül az EU-n kívüli országok esetében történt kismértékű javulás 2005-ről 2006-ra a sertéshúst illetően. A vizsgált termékkör egészére vonatkozóan ennek ellenére mindkét országcsoportnál továbbra is komparatív előnyt jelez az RCA mutató.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a hazai húspiac külpiaci pozíciója kedvezőtlenül változott a vizsgált időszakban mindkét alkalmazott módszer szerint, amely mintegy előre vetítette a pénzügyi-gazdasági válság súlyos következményeit.[1]

A KÜLKERESKEDELMI HELYZET VÁLTOZÁSÁNAK VIZSGÁLATA

A *Fertő és Hubbard (2001)* által bemutatott, a magyar mezőgazdaság versenyképességét a kilencvenes években vizsgáló tanulmányok alapvetően az ár- és költségstruktúrákra koncentráltak, az árkülönbségeket és azok alakulását, az átlagköltségeket és árbevételeket, valamint a tényező termelékenységi indexeket (TFP), a hazai erőforrásköltségeket (DRC) és a saját erő-

[1] 2009. május közepéig 73 állattenyésztéssel, húsfeldolgozással vagy húskereskedelemmel foglalkozó céggel szemben indult felszámolási eljárás, így az ágazat az örök vesztes építőipar mellett a válság másik nagy vesztese, adja hírül a Népszabadság 2009. május 28-i számában. (*Csete László*)

forrásköltség mutatókat (PRC) alkalmazták a versenyképességi elemzésekben. A megnyilvánuló komparatív előnyök koncepciója és a CMS modell ugyancsak széleskörűen elterjedt az agrár-külkereskedelem versenyképességi elemzéseiben.

Az utóbb említett két módszer közös jellemvonása, hogy megfelelő módon rendelkezésre álló adatok mellett, viszonylag könnyen és egyszerűen számíthatók. Alkalmazásuk fogyatékosságaként említhető azonban, hogy mivel ex poszt jellegűek, a gazdaságpolitikai döntéshozatal során csökkent jelentőséggel bírnak, valamint figyelmen kívül hagyják a nemzetközi kereskedelmet torzító tényezőket, érzékenyen reagálnak a külkereskedelmet befolyásoló kormányzati politikára, ami téves következtetések levonásához vezethet (*Fertő – Hubbard, 2001*).

A CMS modell az adott ország valamely referenciapiacára irányuló exportjának változását három tényező hatására bontja fel. E modell alapfeltevése szerint egy ország exportrészesedése egy adott piacon változatlan marad a versenyképesség azonos szintjén:

$$S = \frac{q}{Q}$$

ahol az S az adott ország részesedése a referenciapiacon, q az adott ország exportja, és Q a referenciapiacra irányuló teljes export.

Az egyenletet átrendezve, az idő szerint differenciálva, valamint az i-edik termékre és j-edik piacra kiterjesztve kapjuk a következő összefüggést:

$$\Delta q = \sum_i \sum_j S^o \Delta Q_{ij} + \sum_i \sum_j \Delta S_{ij} Q_{ij}^{\ o} + \sum_i \sum_j \Delta S_{ij} \Delta Q_{ij}$$

Ennek megfelelően adott ország referenciapiacra irányuló exportjának változása három tényező hatásának köszönhető. Az első hatás a strukturális hatás, mely a referenciapiacra irányuló exportváltozásokat mutatja. Ha ez az export nő, akkor konstans piaci részesedés mellett is növekszik az adott ország referenciapiacra irányuló exportja. A reziduális hatás, vagy más néven kompetitív hatás esetén az exportban történt változás az adott ország versenyképességének változására vezethető vissza. A másodrendű hatás pedig az exportáló ország versenyképességében és a referenciapiacra irányuló export változásában végbement együttes eredményt mutatja (*Fertő, 2006*).

Mivel a CMS modell eredményei érzékenyen reagálnak a választott időszak szélső éveinek értékeire, így indokolt két év adatainak összehasonlítása helyett egymást követő évek átlagolt külkereskedelmi adatai alapján elvégezni a számításokat.

A hazai agrár-külkereskedelem versenyképességének mérésére egy másik lehetséges módszer a megnyilvánuló komparatív előnyök (RCA) különféle indexeinek alkalmazása, melyek révén az egyes országok külkereskedelmének exportspecializáltságából következtethetünk arra, hogy a vizsgált ország esetén hol rejlenek annak komparatív előnyei és hátrányai. A megnyilvánuló komparatív előnyök indexének első változata *Balassa Béla* nevéhez fűződik. A Balassa által konstruált RCA index a következőképpen került definiálásra:

$$RCA = \left(\frac{x_{ij}}{x_{nj}}\right) \Big/ \left(\frac{\sum x_i}{\sum x_n}\right) = \left(\frac{x_{ij}}{\sum x_i}\right) \Big/ \left(\frac{x_{nj}}{\sum x_n}\right)$$

ahol x az export, i a vizsgált ország, j a termék (termékcsoport), n valamely referencia ország (országcsoport, esetleg a világ). Ebből következik, hogy valamely n országba irányuló magyar export megnyilvánuló komparatív előnyének indexét úgy határozzuk meg, hogy a j termék hazai exporton belüli részesedését összevetjük ugyanezen termék n országbeli exportrészesedésével. Az alkalmazott RCA mutató esetében a mutató egynél nagyobb értéke jelzi a komparatív előnyt (*Fertő – Hubbard, 2005*).

Amint az a képletek alapján is látszik, a CMS modell alapvetően dinamikus jellegű, azaz egy bizonyos időszak alatt bekövetkező exportváltozást elemez és magyaráz, ahol a választott időszak szélső éveinek meghatározó szerep jut. Az eredmények a tendenciákat jellemzik és értékelik; mindig egy korábbi állapothoz képest fogalmazhatunk meg következtetéseket. Ezzel szemben a komparatív előny index adott évre vonatkozóan nyilatkozik az ország külkereskedelmi helyzetéről, tehát statikus jellegű. A versenyképesség változásáról több időszak indexeinek összehasonlítása révén nyerünk képet, a mutatók időbeli alakulása jelzi a pozíció javulását vagy éppen romlását; emellett azonban az index aktuális értéke is fontos jelentéssel bír, hiszen minősíti a pillanatnyi helyzetet.

A két módszer együttes alkalmazásával vizsgálhatjuk, hogy az exportérték, illetve részesedés kedvező elmozdulása mellett változott-e az ország megítélése a megnyilvánuló komparatív előny vonatkozásában, ugyanakkor kedvezőtlen tendenciák fennállása esetén nyilatkozhatunk-e továbbra is a komparatív előnyök létéről.

A külkereskedelmet, illetve annak versenyképességét vizsgáló elemzések alapvetően két nomenklatúrából származó adatokon alapulnak; ezek az *Egységes Külkereskedelmi Termékjegyzék (Standard International Trade Classification – SITC)*, illetve a *Harmonizált Rendszer (Harmonized System – HS)*. Az ENSZ SITC osztályozási rendszere a termékeket azok feldolgozottsági foka, felhasználási lehetősége és világpiaci jelentősége szerint, a Harmonizált Rendszer ellenben elsősorban alapanyaguk, illetve feldolgozottsági fokuk szerint rendezi (*Csizmazia, 2005*).

A Hús, vágási melléktermékek, belsőségek termékcsoport a két osztályozási rendszerben eltérő módon és részletezettséggel szerepel, de megteremthető közöttük a kapcsolat. Az SITC osztályozás kétszámjegyű bontásában a 01-es kódszámú csoport egyes tételeit jelenti, mely 3 három számjegyű, és legmélyebb bontásában 30 öt számjegyű alkategóriát tartalmaz.

A HS rendszerben a vizsgált termékcsoport tételei az I. Áruosztály (Élő állatok, állati termékek) 02-es kódszáma – Élelmezési célra alkalmas hús, vágási melléktermék és belsőség – alatt találhatóak. Az osztályozási rendszer részletezettebb bontását bizonyítja, hogy 50 tételt foglal magában.

Számításaimhoz az *Egyesült Nemzetek Szövetségének Commodity Trade Statistics Database* (COMTRADE) adatbázisát használtam, az adatok a HS92-es osztályozási rendszer szerint lettek lekérve. A *Harmonizált Rendszer (HS)* nomenklatúra jobb választásnak tűnt az *Egységes Külkereskedelmi Termékjegyzék (SITC)* rendszerénél, mivel a későbbiekben lehetővé teszi a még részletesebb, termékszintű vizsgálatokat. Konkrétan a HS92 választására pedig azért volt szükség a HS nomenklatúrák közül, mivel egy viszonylag hosszabb időszakot vizsgáltam. A számítások 1997-2006 között értékelik az elmúlt tíz évet.

A CMS MODELL EREDMÉNYEI

A hazai húskivitel folyóáron 2006-ban 1997-hez képest 51,53 millió dolláros többletet mutatott. Az időszak első három és utolsó három évének átlagolt értékei szerint a többletexport értéke 146,64 millió dollár volt. A konstans piaci részesedés modelljének segítségével e növekedés felbontható a módszertanban említett három tényező hatására összességében, és az egyes húsfélék tekintetében külön-külön, az Unió országainak[2], valamint az EU-n kívüli országoknak a vonatkozásában. Az eredményeket az 1. táblázat tartalmazza.

A számítások alapján megállapítható, hogy a 146,64 millió dolláros exportbővülés mögött az Unión kívüli országokba

[2] A dolgozatban az Európai Unió a teljes vizsgált időszak vonatkozásában az EU-25 tagállamainak csoportját jelenti.

irányuló kivitel 83,63 millió dolláros, valamint az EU25-be irányuló export 63,01 millió dolláros növekedése áll. A sertéshúskivitelnél 61,97 millió dolláros, a baromfihúsexportban pedig 50,45 millió dolláros volt a javulás. E termékköröknél mindkét vizsgált országcsoportban nőtt a kivitel. A juh- és kecskehús esetén egyértelmű csökkenésről beszélhetünk az egyes relációkban. A szarvasmarhaféléknél 12,53 millió dollár volt a többlet, az egyéb húsféléket tekintve 22,98 millió dolláros bővülés volt megfigyelhető; előbbi az Európai Unió, utóbbi a harmadik országok vonatkozásában jelez jelentős exportbővülést.

A strukturális hatás, mely az exporttöbbletet a kereskedelembővülés eredményeként magyarázza, minden vonatkozásban pozitív értéket vesz fel, mely annak köszönhető, hogy folyó áron az országcsoportokat tekintve nőtt a behozatal. A reziduális hatás, vagy más néven kompetitív hatás alapján viszont megállapíthatjuk, hogy az eredmények a versenyképesség javulását mutatják a szarvasmarhafélék esetén az Unió piacán, illetve a harmadik országokban az egyéb húsféléket tekintve. A reziduális hatás mindkét esetben annyira markáns, hogy az összes országot tekintve is előnyös változást jelez.

A sertés- és a baromfihús főképp az Európai Unió, de kisebb mértékben a harmadik országok relációjában is a versenyképesség csökkenését mutatja. Ennek köszönhetően a vizsgált termékkör egészére nézve az Európai Unió viszonylatában 109,40 millió dolláros exportcsökkenés realizálódott. A harmadik országok vonatkozásában az egyéb húsfélék exporttöbblete kompenzálta az összes többi termékcsoport negatív reziduális hatását.

1. táblázat

A CMS modell eredményei az 1997-2006 közötti időszakra vonatkozóan az átlagolt értékek alapján

(M. e.: millió dollár)

Export-célállomás	Hatás	Termékcsoportok					
		Szarvasmarha félék húsa (0201+0202)	Sertéshús (0203)	Juh- vagy kecskehús (0204)	Baromfihús (0207)	Egyéb húsféle	Hús és élelmezési célra alkalmas vágási melléktermékek (02)
Európai Unió	Strukturális	10,44	71,16	0,88	130,35	20,00	238,81
	Reziduális	**2,08**	-40,07	-1,53	-54,01	-12,54	-109,40
	Másodrendű	1,30	-25,78	-0,56	-29,91	-8,80	-66,39
	Együtt	13,82	5,31	-1,21	46,43	-1,34	63,01
Harmadik ország	Strukturális	1,26	74,53	0,24	21,71	1,83	78,09
	Reziduális	-1,87	-8,61	-0,14	-12,97	**17,79**	**3,55**
	Másodrendű	-0,69	-9,26	-0,19	-4,72	4,70	1,99
	Együtt	-1,29	56,66	-0,09	4,02	24,32	83,63
Összes ország	Strukturális	9,56	151,55	1,82	131,98	18,04	310,54
	Reziduális	**2,01**	-48,62	-1,82	-56,33	**3,27**	-103,57
	Másodrendű	0,96	-40,96	-1,29	-25,20	1,67	-60,33
	Együtt	12,53	61,97	-1,30	50,45	22,98	146,64

Forrás: saját számítás az UN comtrade database adatai alapján

A másodrendű hatás, mely az exportáló ország versenyképességében és a referenciapiacra irányuló export változásában végbement együttes eredményt mutatja, azonos előjelet mutat a reziduális hatással. Amennyiben a másodrendű hatást felosztva azt a tiszta strukturális, valamint a tiszta reziduális hatáshoz kapcsolnánk, az tovább erősítené a reziduális hatással kapcsolatban levont következtetéseket.

Fertő (2006) az 1992-2002 közötti időszakra vonatkozó teljes mezőgazdasági kereskedelmet vizsgálta a CMS modell alkalmazásával SITC adatok alapján, kitérve a termékkategorizálás változásának hatására is. Megállapította, hogy bár hazánk növelte agrárexportját a világpiacra, azonban e bővülés meghatározó módon a világ élelmiszerimportjának emelkedéséből fakadt. Ez többek között annak köszönhető, hogy az agrárexport elsősorban azokra a termékekre koncentrálódott, amelyek importkereslete a világ átlagához képest jobban nőtt. Ugyanakkor az általános, illetve termékszintű versenyképesség-romlás negatívan hatott a kivitelre. *Fertő* érzékenységi vizsgálatokat végzett annak megállapítására, hogy az adatok aggregáltsági szintje miképp befolyásolja az eredményeket. Megállapítása szerint az empirikus kereskedelemelemzésben arra kell törekedni, hogy minél nagyobb termékfelbontású adatokkal dolgozzunk.

Fogarasi (2008) ugyanakkor az 1999-2005 közötti időszakot illetően elemezte Magyarország EU-25 országcsoportba irányuló agrárkereskedelmének változását, az adatokat SITC nomenklatúra szerinti kétszámjegyű bontásban véve. Eredményei alapján az exportnövekedés fő kiváltó tényezője a célországok importjának emelkedése, mely több mint 50%-ban magyarázza a kivitelbővülést. Mindeközben a versenyképesség-javulás csak kisebb mértékben, 30% körül felelős az exportnövekedésért. *Fogarasi* termékcsoport szinten is vizsgálta a kivitelváltozást. A CMS modell eredményei szerint, míg a strukturális hatás 217,4 millió dolláros többletet jelez a Hús és húskészítmények termékcsoportban, addig a reziduális hatás -57,5 millió dollárt mutat, a másodrendű hatás pedig -28,6 millió dolláros hiányra utal.

Összevetve eredményeimet a fentebb említett két szerző megállapításaival, a hús és az élelmezési célra alkalmas vágási melléktermékek termékkör exportbővülése a vizsgált időszak alatt az importnövekedésnek volt köszönhető. Pozitív reziduális hatás csupán a harmadik országokkal szemben jelentkezett, az EU-25 országcsoporttal kapcsolatos kivitelben 109,4 millió dolláros hiányt eredményezett a versenyképesség romlása. A HS nomenklatúra szerinti számítás lehetővé tette az egyes húsfélék vonatkozásában is a következtetések levonását.

AZ RCA MUTATÓ EREDMÉNYEI

Fertő és Hubbard (2001) 1992 és 1998 közötti időszakra vonatkozóan négyféle komparatív előny mutatóval is vizsgálta az exportstruktúra változását az EU-15 tagállamával folytatott kereskedelmet illetően. Az SITC-rendszerből származó adatok alapján megállapítható, hogy a *Balassa mutató* és a megnyilvánuló komparatív előnyök mérésére javasolt további három indikátor is a versenyképesség romlását jelzi a vizsgált időszak végére. A *Balassa-féle* RCA index 1992-re számított értéke 5,05, ezzel szemben az 1998-as év eredménye 4,56. Összességében tehát a mutató komparatív előnyt jelez továbbra is, de kisebb mértékűt.

Az általam végzett számítások szerint mindkét referenciapiacon komparatív hátrányról beszélhetünk a teljes vizsgált időszakot tekintve a szarvasmarha-, illetve a juh- és kecskehús esetében. A komparatív előnyt mutató húsfélék vonatkozásában a helyzet egyértelmű romlása jellemző, amit az RCA mutatók monoton csökkenő tendenciája jelez. Egyedül az EU-n kí-

vüli országok esetében történt kismértékű javulás 2005-ről 2006-ra a sertéshúst illetően.

A teljes termékcsoport, azaz a hús és az élelmezési célra alkalmas vágási melléktermékek termékkörre vonatkozóan mind az EU-tagállamok, mind a harmadik országok tekintetében az RCA mutató továbbra is komparatív előnyt jelez, ám a mutató értéke az Unió relációjában az 1997. évi 3,19-os értékről 2006-ra 1,12-ra csökkent, a harmadik országokkal kapcsolatosan pedig 5,00-ról mérséklődött 1,82-re. A legelőnyösebb pozíciót mutató baromfihús megnyilvánuló komparatív előny mutatója 5,55-ról 3,24-re, illetve 9,67-ról 4,28-ra esett vissza a megfelelő referenciapiacokon. Általánosságban megállapítható, hogy a harmadik országok piacain kedvezőbb helyzet mutatkozik, bár itt is egyértelmű a mutatók csökkenő tendenciája.

A hazai húspiac külpiaci pozíciója romlott a vizsgált időszakban; mindkét alkalmazott módszer, így a CMS modell negatív reziduális hatása, illetve a csökkenő komparatív előnyök is ezt jelzik. A jelenlegi helyzet tartós fennállása, vagy rosszabbodása az aktuális pozíció fenntartását is megkérdőjelezi.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Csizmazia S. (szerk.) (2005): A magyar külkereskedelmi termékforgalmi statisztika módszertana. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest – (2) FAO (2008): Global Market Analysis Food Outlook November – (3) Fertő I. (2006): Az agrárkereskedelem átalakulása Magyarországon és a kelet-közép-európai országokban. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest – (4) Fertő I. – Hubbard, L. J. (2001): Versenyképesség és komparatív előnyök a magyar mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle, január – (5) Fertő I. – Hubbard, L. J. (2005): Az agrárkereskedelem dinamikája – A csatlakozó országok esete. Közgazdasági Szemle, január – (6) Fogarasi J. (2008): Hungarian and Romanian Agri-Food Trade in the European Union. Management 1. sz. – (7) United Nations Commodity Trade Statistics Database (UNCTAD) Food and Agriculture Organization (FAO) és Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatbázisa